

Våtmarksinventering i Kvismaren 2009–2012

Magnus Persson

Sedan 2009 har hela Kvismarens våtmarksområden inventerats och här nedan får du ta del av en del i mitt tycke intressanta trender. Under dessa fyra häckningssäsonger ser vi hur våtmarksarter ökar och minskar och vi får en del exempel på att arter flyttar mellan olika delar av Kvismaren för att hitta bästa häckningsplatserna med hänsyn till vattenstånd, föda och vegetation. Sammanfattningsvis var 2012 sumphönsens år i Kvismaren medan vadarna hade lägre noteringar. Nio par svarttärna häckade och fick ut 10 ungar.

Inventerare

År 2009 och 2010 inventerade Nina Rees och Jan Rees. Craig Brookes (England) och undertecknad inventerade 2011. Maggie Berg (Tyskland), Craig B och undertecknad inventerade 2012. All inventering av Rysjön mellan 1981–2012 är gjord av Åke Pettersson. För en fullständig genomgång av Rysjöinventeringarna rekommenderar jag *Kvismare fågelstations jubileumsskrift 1961–2011*. Åke Pettersson redogör där för våtmarksfåglar i Rysjön under de senaste 30 åren.

Tid och platser

Varje delområde inventeras vid minst fem tillfällen under häckningssäsongen som varar från april till början av juni. Det går mellan fem och femton dagar mellan varje tillfälle. Man kan gärna komplettera med fler tillfällen för att få fram ett säkrare resultat. Alla inventeringar görs på morgonen förutom en som görs på kvällen, för att inte missa kvällsaktiva arter såsom sumphöns.

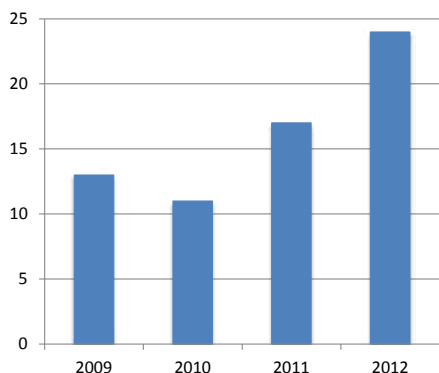
De områden som inventerats är Rysjön, Löten, Nyängen, Nynäsängen, Fräknabotten, Åslasjön, Fågelsjön, Hammar- med Killingemaden, Fiskinge och Värstamaden. De tre senaste åren har även området nordost om Ormkärrsplattformen men söder om Kvismare kanal inventerats. Denna nya våtmark är inte namngiven ännu, men området ska förhoppningsvis stå nyrestaurerat till våren 2013 och är hyperintressant.

Tillvägagångssätt

Varje våtmark spanas av med hand- och tubkikare från vallar, gångstråk och utsiktspalter. Det är viktigt att hela området täcks in. Tidpunkt ska alltid vara densamma (gryning/morgon då de flesta våtmarksarter är aktiva) och väderleken bör vara klar och vindstilla. Inventerare mellan åren samråder så att samma rutt och rutiner följs. Alla våtmarksarter noteras på en inventeringskarta. All information om antal, kön, om det är par, spelande fåglar, om man ser boet eller om man endast hör fågeln noteras med så exakt position som möjligt på kartan. Dessa kartblad sammanställs sedan i ett Excel-ark. En art måste ses minst två gånger på samma plats och bete sig som en häckande fåglar gör för att bedömas som häckande.

Vädret under häckningen och vintrarna som varit

År 2009 föll stora regnmängder under sensommaren men under våren var det relativt regnfattigt. Det var normalt till högt vattenstånd i både Fågelsjön och Rysjön vilket gynnade bland annat sothönan. År 2010 drabbades Kvismarens häckande fåglar av två översvämningar. Först i april och därefter under maj. Dessutom föll det kraftigt med regn (ca 150 mm) i maj vilket spädde på nivåerna ytterligare. Förmodligen dränktes många fågelbon då. Detta komplicerade tolkningen av inventerings-siffrorna då många fåglar flyttade mellan

Figur 1. Antal par av knölsvan de senaste fyra åren. Knölsvanen har expanderat i Kvismaren de senaste två åren och har ökat från 13 till 24 par.
Figure 1. Number of Mute Swan pairs the recent four years. The Mute Swan has increased its number in Kvismaren the last two years, from 13 to 24 pairs.

olika områden i större utsträckning än under en säsong med normala vattennivåer.

År 2011 föll väldigt lite nederbörd under våren. Först i mitten på juni kom det cirka 100 mm. Fräknabotten svämmade över i slutet av april som lockade många simändar att rasta. Under 2012 har det varken varit torka eller översvämningar. Dock kom det en del nederbörd under slutet juni till början juli. Fågelsjön, Åslasjön och Rysjöns vattennivåer har varit höga vilket är bra. Dock medför det att en del viktiga dybankar försvunnit.

Vintrarna har varit kallare än normalt både 2009/2010 och 2010/2011. Detta har troligen drabbat främst sothöna och knölsvan i övervintringsområdet. Detta syntes tydligt på sothönans minskade numerär. Knölsvanen visade det med att producera mindre och senare kullar. Rördrommen tycks ha klarat vintrarna mycket bra. Vintern 2011/2012 var något mildare än föregående år men fortfarande med minusgrader och is på sjöarna. Sothönan svarade med att öka i antal under 2012. Vädrets förtjänst eller inte? Förmodligen är sambandet mer komplext än så.

Knölsvanen ökade starkt

År 1995 häckade otroligt nog 21 par knölsvanar i Rysjön. Det är en väldigt hög siffra. Året därpå häckade dock bara tre par efter en hård vinter. De senaste 15 åren har populationen varit stabil med cirka 10 par för Rysjön. I övrigt fanns det några få par i Fiskinge, Åslasjön, Fågelsjön, Nyängen och Nynäsängen (figur 1).

I Rysjön kunde Åke Pettersson räkna in 11 par, vilka fick hela 37 stycken ungar under 2012. Det fanns 2012 gott om vattenväxter av olika slag för svanarna att föda upp sina ungar med.

Svarttärnorna flyttar runt

Under 2012 valde svarttärnan att häcka i Hammarmadens sydostliga delar, hela nio par denna gång och 7 av 10 ungar ringmärktes. År 2011 valde fem par att häcka i Rysjön. 2010 valdes Nyängen och ett par fick ut två ungar där. År 2009 häckade tre par svarttärnor på Löten. Detta visar hur svarttärnan varje år spanar av Kvismarens bästa plats att häcka på. Var de väljer att häcka 2013 är svårt att veta men jag gissar på det nya området utanför Ormkärssplattformen.

Tuffa tider för vadarna

Tofsvipa, storspov och enkelbeckasin är och har varit typiska arter för Kvismaren. Storspoven har dock sedan ungefär ett decennium saknats som häckare. Tofsvipan har i år tyvärr inte häckat med ett enda par längs Rysjöns betade kantzoner. Detta är överraskande då 8 par häckade år 2011.

Enkelbeckasinens förekomst är också dalande och det fanns år 2012 med endast 2 par vid Rysjön. Under året har boskap av olika köttdjursraser betat runt Rysjön. Detta borde haft en positiv inverkan på biotopen men när tofsvipa och enkelbeckasin minskar kan man undra om en del bon helt enkelt trampas sönder av kreaturen? Kanske väljer vadarna att

häcka på platser där inte boskap strövar omkring? Eller trängs viporna bort av den växande populationen av grågäss? Om vi tittar på andra områden än Rysjön ser vi att den nedåtgående trenden inte är lika oroande. För hela Kvismaren ligger antalet på cirka 60 par av tofsvipa och 25 par enkelbeckasin (figur 2).

De största populationerna av vipa och enkelbeckasin finns på Hammar- och Killingemaden samt på Fräknabotten. Området utanför Ormkärssplattformen, söder om Kvismare kanal, var under 2011 väldigt gynnsamt för tofsvipa med 18 revirhävdande par. Stora delar av det vasshav som tidigare växte där var bortfräst och området var gytigt. Inga boskap betade där men området var ännu inte vattenfylt. Till 2013 ska området dock vara klart. Förutom tofsvipa och enkelbeckasin fanns det 2012 enstaka häckningar av rödbena, mindre strandpipare och skogssnäppa.

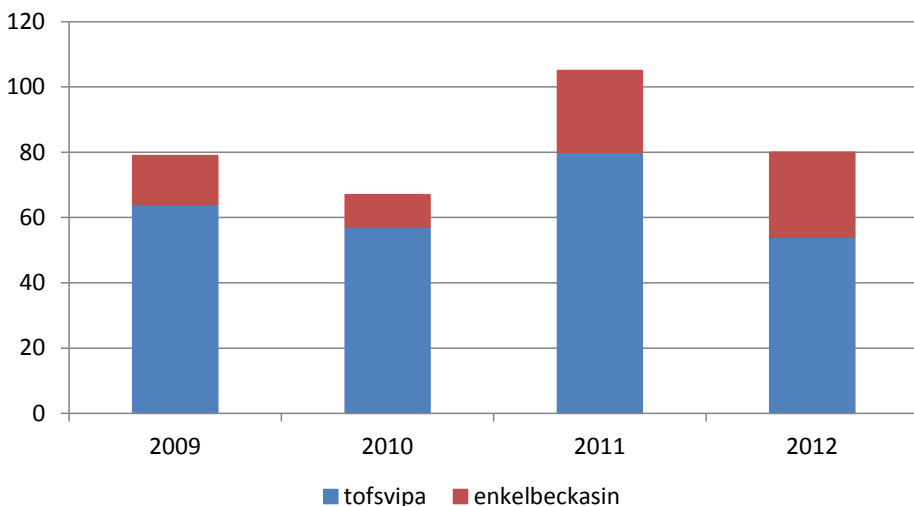
Rödbena verkar gilla de nya vassfrästa områdena i sydöstra Hammarmaden och häckade där 2011 och 2012 med två par. Rysjön kan vissa år hysa ett till två par

häckande rödbena men de två senaste åren verkar det som att Rysjön ratats till förmån för Hammarmadens nyfrästa arealer. Mindre strandpipare kan vissa år häcka vid Rysjön, Hammarmaden och längs nyanlagda vallar i nyrestaureerade områden. 2012 hittades ett bo på vallen mellan Åslasjön. Det låg mitt på gångstigen och förolyckades därför (se bild nedan).

Skogssnäppa hörs ibland spela på norra sidan av Fräknabotten men bedöms inte häcka. Men håll utkik i skogsdungar och strandskogen som finns där. Området är sällan besökt av fågelskådare men besöks av våtmarksinventerare. Drillsnäppan har sällsynt häckat längs Kvismare kanal men inga häckningar har konstaterats åren 2009–2012.

Rördrom – riksinventeringsart 2012

SOF utsåg rördrom och dvärgmåss som riksinventeringsarter 2012. De tidigare riksinventeringarna av rördrom har skett 1969, 1979 och 2000. De sista årens kalla ”ryssvintrar” borde ha knäckt en del över-

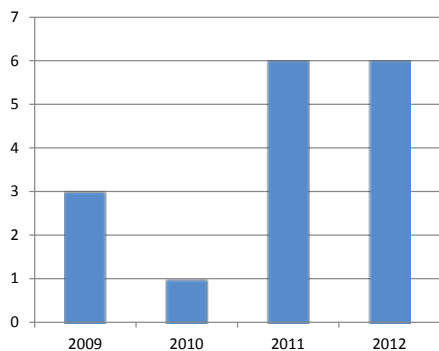

Figur 2. De strandnära häckarna tofsvipa och enkelbeckasin har det senaste året minskat med 25 par.
Figure 2. The shoreline breeders Lapwing and Common Snipe has decreased the last year with 25 pairs.

Vy över vipbiotop öster om Ormkärssplattformen i Kilen och Hammarbotten. Foto: Magnus Persson.
View over an area with breeding Lapwings east of the platform at Ormkärret. Photo: Magnus Persson.

vintrande individer, då den övervintrar vid sötvatten, dock visar arten i Sverige en svagt uppåtgående trend och i Kvismaren är populationen också ökande. År 2010 blev ett bottenår med endast ett häckande par (i Rysjön). Den låga siffran berodde på att översvämningar säkerligen dränkte en del bon då arten bygger nära marken/vattnet inne i vassen (figur 3).

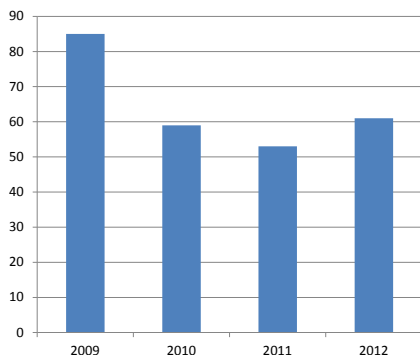

Figur 3. Rördrömmens tutande har ökat de senaste åren trots några kalla vintrar

Figure 3. Bittern has increased the last years despite some cold winters.

Sothönsen börjar öka igen

Sothönsen är liksom både knölsvan och rördrom en art som gynnas av milda vintrar. I Kvismaren var 2011 ett bottenår med totalt 53 par. Rysjön är den mest attraktiva sjödelen för den svarta hönan och hyser cirka 70 % av Kvismarens totala population. Minskningen har under de senaste åren drabbat Rysjön hårdast

Figur 4. Sothönan har börjat öka och är nu uppe i 61 par.

Figure 4. The Coot has started an increase and is now reaching 61 pairs.

men en vändning skedde under 2012. Totalantalet par var då 61 i Kvismaren men arten minskade i Rysjön men valde istället de mindre omkringliggande sjödelarna. Möjligen kan den inte alltför hårda vintern 2011/2012 ha påverkat dem positivt. En faktor av betydelse är också havsörnens jakt. Sothönan är ett lättfångat byte (figur 4).

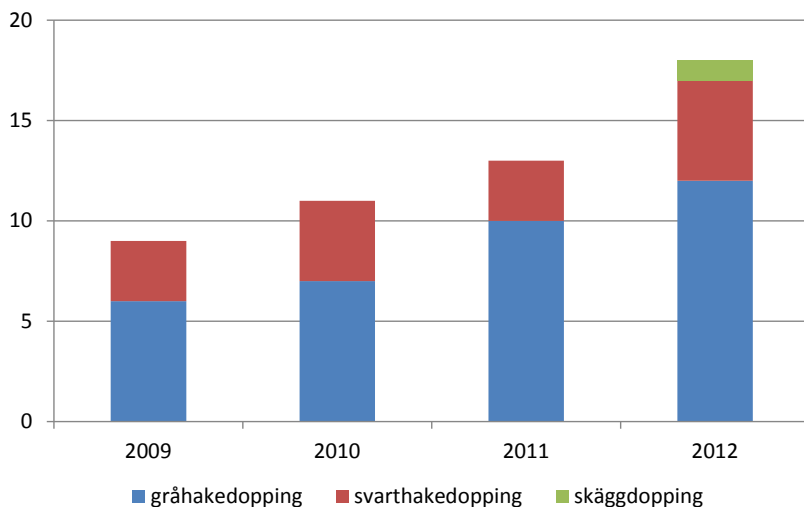
Doppingarna ökar i antal par

Skäggdopping häckade under 2012 med ett par, det paret fanns i Rysjön. Det är första gången på tio år som häckning skett av skäggdopping i Kvismaren och beror på att rudan ökat i sjön (konstaterat vid provfiske). Smårudor ger lämplig föda. Smådopping har knappt häckat under de senaste fyra åren om man undantar ett par i Rysjön 2009. Observationer av smådopping har dock gjorts bland annat i Nynäsängen så ett par kanske gömmer sig väl där. Gråhake- och svarthakedopping ökar något (figur 5). Gråhaken är betydligt vanligare i Kvismaren med tolv par 2012 än svarthaken med fem par 2012.

Kommentarer till årets inventeringsresultat

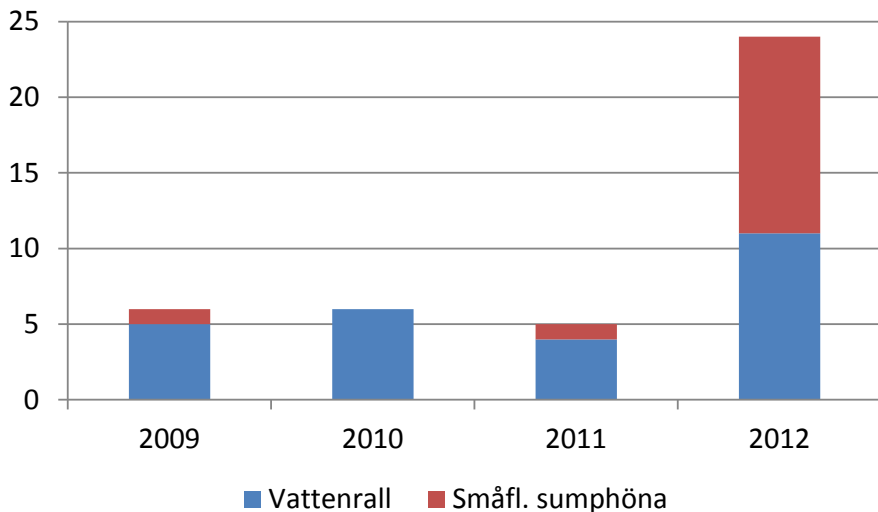
Brunand häckade inte i Kvismaren under 2012. Vigg har sedan 2011 utgått ur Rysjöns fågelliv efter 30 år som häckfågel. Förmodligen har viggen valt att etablera sig i Fågelsjön istället, där med tre par under 2012. Dock sågs inga kullar så inget positivt häckningsresultat är konstaterat. Knipan som kan vandra långt från boträdet med ungkullen saknades helt i Rysjön i år. Detta är också första gången på 30 år. Alltså fanns inga dykänder med ungkullar i Rysjön under 2012. Knipkullar sågs dock på flera andra håll i Kvismaren. Gräsand och snatterand är de vanligaste änderna och förekommer i hela området. Skedand, årta och kricka finns också i stabila antal.

Vattenrall och speciellt småfläckig sumphöna har haft en explosiv uppgång under 2012 och till och med en rörhöna häckade i Rysjön 2012. I stort sett från vartenda träsk i Kvismaredalen har hörts visslingar och grymtningar och man kan bara hoppas att häckningarna har lyckats (figur 6).

Figur 5. Att doppingarna ökat i antal ses tydligt här med nio par 2009 och 18 par 2012.

Figure 5. An increase among the Grebes has occurred from 9 pairs 2009 to 18 pairs 2012.

Figur 6. Årets explosion stod rallfågeln för. Från tidigare fem till sex par för hela Kvismaren har det under 2012 noterats totalt 24 stycken spelande hanar.

Figure 6. The big increase this year was with the Water Rail and Spotted Crake. From five to six pairs was 24 calling males noted in 2012

Vattenrallen var mest talrik i Rysjön och på Hammar- och Killingemaden fanns flest småfläckiga sumphöns, fem revir på vardera delen. Som bekant är dessa fåglar svåra att se i vegetationen och man får främst lita till hörda fåglar. Dock har tre ungfåglar av vattenrall observerats utanför Ormkärssplattformen i slutet av juli 2012.

Grågäsen verkar haft sin topp i Kvismaren och minskade något under 2012. Fisktärna minskade i Rysjön men hittade till flera andra ställen, främst till Hamarmadens sydostliga delar där en koloni har etablerats och under 2012 anslöt sig nio par svarttärnor till fisktärnorna. Svarttärnorna fick ut 10 ungar, vilket är ett gott resultat.

Kommentarer till årets pågående restaurering

Området framför Ormkärssplattformen, söder om Kvismare kanal förblev torrt,

eller ibland med några centimeters vattendjup, på grund av att restaureringsarbetet med vallar och pumpar ännu inte blivit klart. Dock var vassen fräst så att området stod öppet. Under juni växte ny vass upp och det jobb som lagts på att skapa vassmosaik behöver därför kompletteras. Om allt går som planerat så ska området stå klart som en helt ny invallad fågelsjö år 2013. Spänningen och förhoppningarna är stora.

Under vårvintern 2011 brast en vallsektion på Löten och torrlade i stort sett hela området så att vattnet rann ut i Kvismare kanal (se bild). Detta hål i vallen var kvar även under 2012. Till 2013 ska förhoppningsvis vallen vara lagad.

Värstamaden var under stor förändring med pågående jobb under sommaren. Bäckens söderifrån hade breddats och en del strandskog var bortröjd. Detta gjorde att Värstamaden såg

Löten var torrlagd 2011 och 2012. Här ses den brustna vallen mellan Löten och Kvismare kanal i början av juni. Foto: Magnus Persson.

Löten dried out 2011 and 2012. Here is the broken bank between Löten and Kvismare Canal in beginning of June. Photo: Magnus Persson.

helt annorlunda ut 2012. Inne på maden stod ibland grävmaskiner som jobbade sig fram mot Hammarmaden och det är en del i det stora restaureringsprojektet för Östra Kvismaren.

English summary

The wetland survey at Kvismaren continued in 2012. All restored areas in Kvismaren have been censused. Compared to 2011 the mute swan and the coot increased as well as the great bittern and red-necked and horned grebes. The waders had a less successful year. However the most successful species were the water rail and lesser spotted crane. In 2012 nine pairs of black terns bred rising 10 youngsters, the best result ever. The restoration work is on its finishing strait. Latest in 2014 I will be completed, starting already in 2006.

Mindre strandpipare häckade 2013.

Foto Magnus Friberg.

Little Ringed Plover bred 2013.

Photo: Magnus Friberg.